

Gyűjtő: GURPA KATALIN

Gyűjtés ideje: 1964. évi - 1965. márc.

TART: A HAZIVÁJÁRÓK ÉS SZEREPE SZENTBALÁZS
ÉLETÉBEN (VALAMINT ZSÉLIKISTALUDON)

DIPLOM 22 lap I. pld.

Székfotó 1 db székfotó

FÖLDRAJZI TARTALOM

20 lap II. pld. hiányos
10 db fotó

SZAKTARTALOM

SZENTBALÁZS

XIV

XV, A

Iratgyűjtő

MSZ 5617

PAPIRIPARI VÁLLALAT

KISKUNHALASI GYÁRA

LELTÁROZÁS

ÁTVÉZETVE AZ EGYSÉGES LTK. 939 - es TÍZELE ÁRÓK

N/74/2/a
1 példányban az
egészével

RIPPLTONA MÚZEUM
KAPOSVÁR

Telefon: Postafiók 70.

939 Csigi Katalin:

A HÁZIVÁSZON ÉS SZEREPE SZENTBALÁZS ÉLETÉBEN

/VALAMINT ZSELICKISFALUDON/

I. pld.

"Az emberiség tavasza virágzik.
- Sűrűve, zsongva beporozni
virágait
mirenk is vár a sor..."

/Váci Mihály: Szabadság!
Tégy gazdaggá minket!

Tárgy: Házivásson gyűjtése Szentbalázson /és Zselickisfaludon/. - Somogy megye.

Gyűjtő: Czipri Katalin, a Munkácsy Mihály Általános Gimnázium IV/e. oszt. tanulója, a helyi Honismereti Szakkör tagja.

A gyűjtés helye: Szentbalázs /és Zselickisfalud/,
és ideje: 1964. december 1-től 1965. március 5-ig.

Adatszolgáltatók: /Szentbalázs/ Ternóci János 70 éves földműves
és felesége 64 "
Papp József 70 " földműves
és felesége 62 "

" /Zselickisfalud/ Kovács Józsefné és leánya
Denk Györgyné /68, illetve 46 éves/

54 darab fénykép,

6 " színes minta /kézirajz/

18 " fekete szemléltető ábra /kézirajz/

Kerékgyártó Adrienne kérdéskomplexuma volt egyedüli támaszom és segítóm ebben az első "szárnypróbálgatás"-ban.

/Megjelent: A Néprajzi Múzeumok Adattárának Értesítőjében/
Ezúton szeretném kifejezni hálámat azért, hogy lappangó, ösztönös népszerűtetemet valamilyen tudatos formába önthettem. -

Ezek után már nem tudok elszakadni a Zselicségtől.
Az 1965-ös nyár folyamán fel akarom gyűjteni a szövés- fonáshoz tartozó tárgyi emlékeket, gazdasági eszközöket, melyek szintén olyan gyors pusztulásra vannak ítélve, mint a hozzájuk tapadó szokás és szókincsanyag.

A HÁZIVÁSZON ÉS SZEREPE SZENTBALÁZS ÉLETÉBEN

/VALAMINT ZSELICKISFALUDON/

V á z l a t :

Bevezetés;

A régi házivászon darabok /jobbára emlékezet alapján/.

A férfi vászon gatyá

A férfi vászon ing / ü m ö g /

A női vászon alsószoknya / p é n t ö l /

A női vászon ing / a s ó ü m ö g /

Férfi vászon kötény

Női vászon kötény

A kender-termesztés és szövés jelenléte Szentbalázson,
/és Zselickisfaludon/.

A szabás nélküli vászondarabok leírása: konyharuha /e l ő r u h a/
törülköző / k e n d ő /
abrosz / t e r i t ő /
lepedő
férfi kapca talpa
női tutyi talpa.

A vászonholmik régi mosása.

Befejezés.

A RÉGI HÁZIVÁSZON RUHADARABOK

A fehérnép, vászonnép, vászoncseléd ma is használatos elnevezések mutatják, hogy a régi asszonyok legfontosabb feladata /helyesebben legnőiesebb munkája/ a "szűjés" - és a fonás volt, ezekkel készítették el lányaikat a férjhezadásra. De a szentbalázsi asszony emberemlékezet óta sosem vállalta a szövés mindennapos nehéz munkáját./Ellentétben a szorgos zselickisfaludiakkal./ Ezt mindig takácsra bízták. Így is elegendő munka maradt: a kender termesztése, /itt lent sosem ültettek/ házi fonása és a kész vászonholmik mosása.

A gyári textiliák megjelenéséig életszükséglete volt a falusi embernek a kendervászon. Ebből készítette hímest, vékarkarut, törülközőt, kendőt, abroszait, sima lepedőt, kötényeit, férfi és női ingeit, pólókat és férfigatyáit.

A falvakban a rossz közlekedés és a drágaság miatt a parasztok valószínűleg minden ruhadarabjukat házivászonból készítették.

A férfiak az 1870-1880-as évekig tízenhárom-szeles "rögpre szedett" bő gatyát hordtak /alsó és felső ruhadarabként/ ünnep- és hétköznapi. Két asszony volt Szentbalázson, aki "rögpre tudta sződni" a gatyákat. A rög 2-3 centiméteres rakás, amelyet a 4-5 centiméteres gatyakorcba vagy pártába /ez volt az övrész/ varrták bele, melybe kenderből fonott gatyamadzagot húztak. Ezt elől derékba - az ing begyűrése után - szorosra kötötték a végét gondosan beledugdosták a korcba /vagy pártába/.

A gatyamadzag szerelében való varásssos erejéről nem tudnak, úgy látszik, itt a legények szerelmesebbek voltak annál, hogy minden "szósszel", babonával fogni kellett volna őket - meg hát a házasságoknak itt nem is volt nagy akadálya, az "ippen-hogy" földje /7-12 hold/ mindenkinek megvolt, gazdagabb pedig alig akadt.

Rojttal se ékesítették, nem is hímesték a gatyát, de azért nagy becsben tartották ha hordták, ha nem. Fehér vászon lepedőre terítették ráncait kisimitva, sőt erre - papirost ráterítve - téglákat is helyeztek vasalás gyanánt. Így várt készen a felvételre. Csak lepedő felett húzták fel, s a kocsikenőcsős kerekeket messze elkerülték, hisz templomba, temetésen, lakodalomba, bálokon kellett megjelenni benne. Ma már csak egyet őriznek a faluban és ezt is csak szüreti bálokra, szindarabokhoz kérik kölcsön.

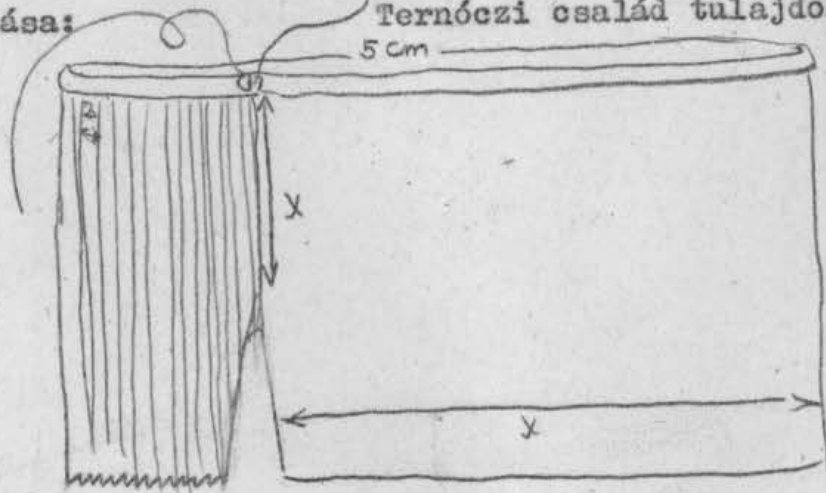

"13 végből van az ez gatyám"

A munkához való bogatyát,/"h é t k ö z n a p l ó", "k o m i s z"/szintén 13 szélből készítették, de nem feles vászomból /kender+pamuk/ hanem csupa kenderből. Néha lényeges különbség csak abban volt, hogy ezt csak akkor mosták, mikor az asszony már megundorodva a rárakódott kosztól lehuzta az e m b ö r é r ő l . Ezt aztán a 900-as évek után után szétszabják két-három szelesre s ezt szövetnadrág alá való alsó nadrágnak máig is hordják. A 4-5 szelesekét aratógatyának egészen a 30-as évekig használják, mert ahhoz elég bő volt, hogy nem tapadt hozzájuk aratás közben, a tűző napon az izzadságtól.

Szabása:

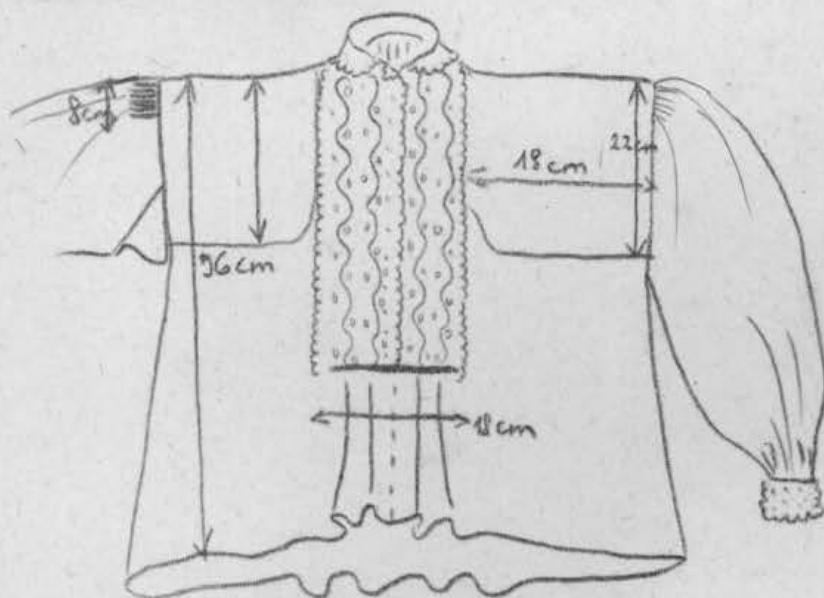
Ternóczi család tulajdona

Ternóczi család
tulajdona

A vászon ing /férfi/vagy ü m ö g még előbb 1855-60 ban eltűnt a viseletből. Ez volt az egyetlen vászon ruhadarab, amit tühimzéssel díszítettek, de ezt is csak fehér fonállal. A lo b ő gatyával együtt a lo himes ü m ö g ö t a menyasszony vitte a házasságba. - A mostani nagymamák ugy emlékeznek, hogy nagyanyjuk /1880-ig/ bérálás után 14 éves korában kezdte el himezni a vőlegény inget, gyakran már akkor tudták, hogy kinek készül. Jegykendő t ugysem adtak /"gyegykendő"/ legalább is nem emlékeznek rá. Biztos az, hogy 1900-tól egyik legszebb selyem kendőjüket adták g y e g y k e n d ő k é n t, amit a le g é n y visszaadhatott, de a leány nem kérhetett vissza.

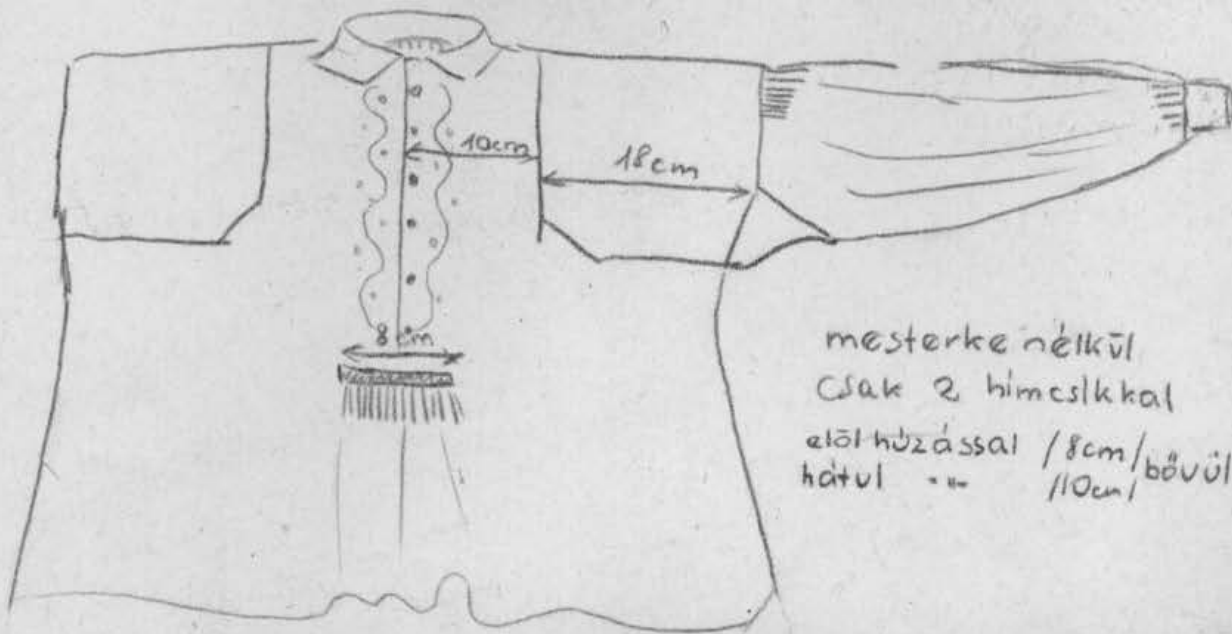
Legdiszesebb közülük természetesen az egy vőlegény ing volt. Kevésbé díszített a többi, szintén feles vászon ing. A férfiringet sohasem varrták simára, ha ünnepekben elkopott, köznapivá lett. Szabásuk /hétköznapi és ünnepnap/ így egyforma: bevarrott, húzott, csuklónál szűkszáju, begyűrhetően hosszú ümögök voltak.

fehér him a mesterkében

(elől: két kifelé néző hajtás
hátról 20cm húzásabővület)

mesterke nélkül
csak 2 himeslakkal
előlhúzással /8cm/
hátról - " - /10cm/ bővül

A puffándli tulajdonképpen egy félbehajtott, 2 centiméteres r ö - g ö k b e szedett sima törülközőforma vászondarab volt, amit külön erre a célra készítettek keskeny-táblás, /30 cm.-es/szövőszéken. Hogy még puffosabb legyen a rakásokat egymásra is fektették úgy, hogy egy rakásból egy cm látszott ki. Ez tehát 15 cm széles kb. 30-40 cm hosszú volt készen. Két ilyen puffándlit egymástól elől 12-15 cm távolságra /a hason általában semmi szoknyaféle nem volt ráncolva/ valamilyen madzagra vagy vászoncsikra kézzel ráerősítettek. Az első varrógép 1912-ben, az első világháboru előtt jelenik meg a faluban és a háboru után terjed csak el általánosan!

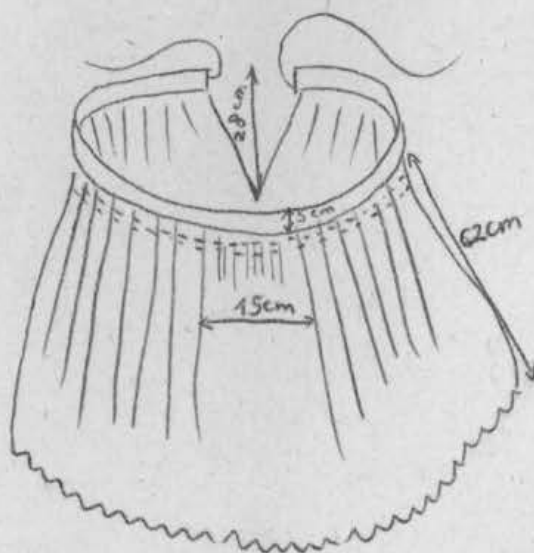
A puffándlit minden ünnepi alkalommal alakon a k ö t ő d é s t /derékrészt/ gondosan kitapogatva kendercérnával varrták fel az "ümög-re". Sokféle rendeltetése volt ennek: helyettesítette a divatos "farvankosokat" /Atala, Pula/. Szépen kitartott a keményítésen kívül felfogta a többi 5-7 "péntő" súlyát és szorítását a derékről, s rajta keresztül a hosszú ing a megterhelést a vállra vitte át. Ez a ruhatömeg aztán ritmusosan mozgatta, felülről, vállból forgatta az egész testet és ez jellegzetesen könnyed, ringó járást kölcsönzött a viselőjének. Ezt csak eladó-lányok és gyerektelen menyecskék használták. Az alsószoknya összeállítás - kissé változva - kb. 1880-tól a századfordulóig így alakul: ünnepre: 2-3 vászon

3-4 sifon /közülük a felsők széles bolti csipkével/

dologra: 1 vászon

2 sifon

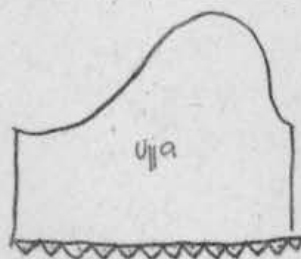
1900 után a szoknyákkal együtt a "péntölök" is meghosszabbodnak és számuk összesen 4-re csökken. /egy vászon és 3 sifon/

Kovácsné tulajdona

A ma élő nagymamák közül Szentbalázson már senki /ritkán a legalsóként/, Zselickisfaludon még mindenki a régi vászon "péntőt" hordja.

A női ing /mindig alsó/ ü m ö g szabását tekintve bevarrott ujjú, rövid, ujján és nyakán cakkal /rávarrott/ diszitett darab. A cakk néha a felső lyster, vagy selyem, vagy karton bluz alól kidiszelt.

Felső darabként legfeljebb az 1850-es években /a 70 éves Ternóciné nagyanyja/ nagy nyári melegekben dologra hordták. 1900-tól az alsó női ingeket kizárólag sifonból, vagy finomabb fehér bolti vásznakból készítik hasonló szabással.

A házivászon darabok eltűnési sorrendje Szentbalázson:

vászon férfi ing 1850-ig

vászon férfi gatyá 1880-ig

vászon női ing 1900-ig

vászon női "péntő" 1935-ig

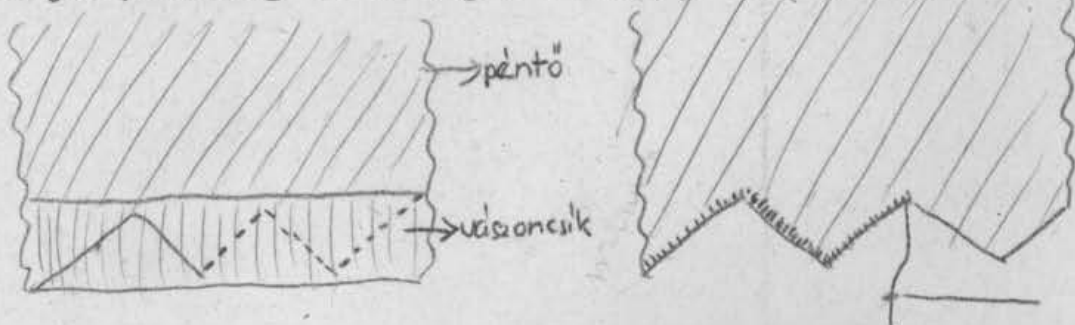
vászon kötények napjainkig részei a szentbalázsi viseletnek./A zselickisfaludi viszonylatban ezek a megközelítő évszámok 20-30 évvel a régi viselet javára tolódtak el./

Arra pedig már senki sem emlékszik, hogy a nők felsőruhaként, felsőingként házivásznat viseltek volna. /S ha inget nem, pruszlikot se hordtak/ Azonban a rövid és hosszú alsó ümögök és az 5-10 szeles péntők feles vászonból 1880-ig a szentbalázsi népviselet fontos kellékei voltak.

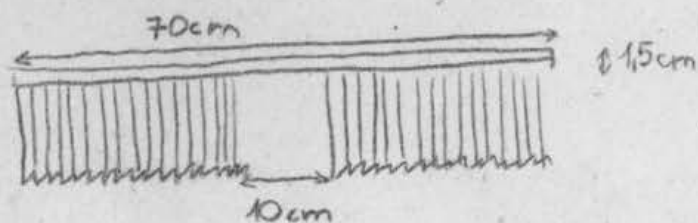
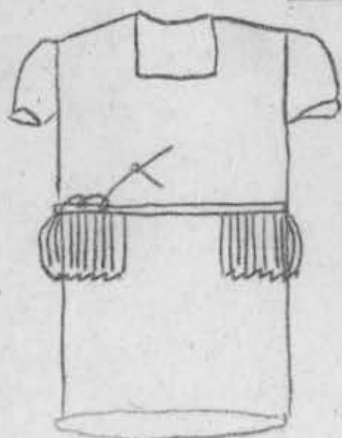
Az elbeszélésekből megpróbálom rekonstruálni:

Péntökből ünnepekre 5-7 darabot, dologra 2-3 darabot hordtak. A legfelső, természetesen legbővebb péntőt kicsakknizták, /vagy cakklizták/ alul. /Az alsó ümög ujjára és nyakára megint más cakkli kerül majd, - emlékezés - ./ A kirajzolt cakk mentén levarrják az egymásra fektetett két anyagot /a péntől alja színén+ a vászon sáv/ majd kifordítják és levasalják /esetleg slingözik/,

vagy csak a cakkosra vágott anyagot megslingelik /ahogy mi a gomblyukat/ tehát az alsószoknya kislingözésnek ez a két változata volt.

A 7 alsószoknya /+ a bársony vagy selyem, vagy lyster vagy karton vagy szövetfelsőszoknya/ nagyon megerőltette volna a derekat, ezért legalulra hosszú csőalaku, ujjatlan, vagy pici ujjas inget huztak, mely pörgéskor és "fölboruláskor" nem ment a nyakukba. /Nadrágot csak 1930-tól ismernek/ Erre az ujjatlan vászoningre varrták rá a puffándlit

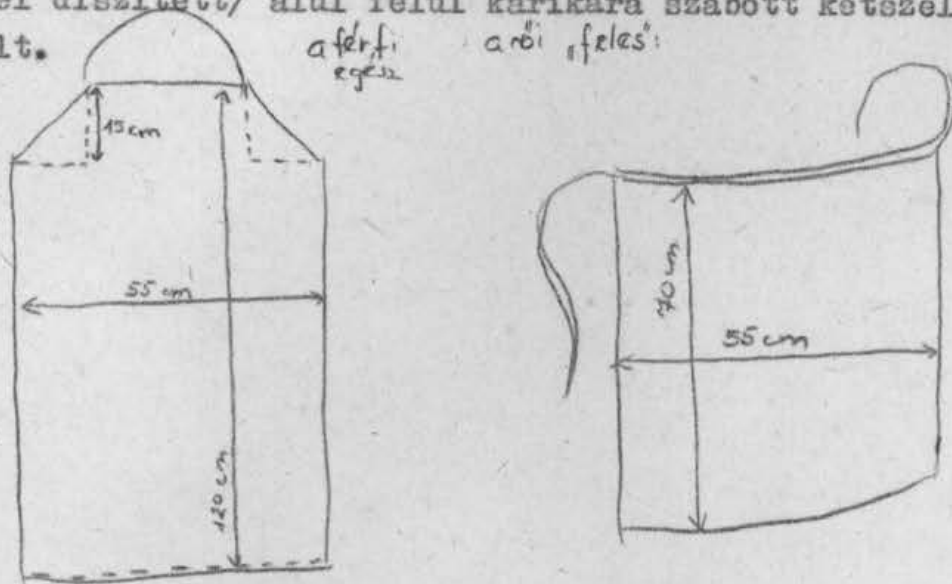

A legkevésbé szabott vászon-ruhadarabok a kötények voltak. Az asszonyok fél-, az "embörök" egész kötényt hordtak. A házasságba az asszony vitte, mindkettőjüknek lo-lo darabot fehérén, csak később festették meg kék vagy fekete bolti festékekkel egy részét.

A férfiak istálló körüli munkájához /almozás, etetés/ mezei munkájához a kék vagy fekete jobban illett. Ha lakodalomba szakácskodtak, ha disznóölésnél segédkeztek, vagy templom után kiálltak a kapuba beszélgetni a fehér egész kötényüket öltötték fel.

A kötényt egy táblányi széles /50-60 cm/ és egy méter hosszú tiszta kendervászonból készítették úgy az asszonyok, hogy két felső csücskét háromszögbe behajtották és kézzel megtűzték a viszáján. Felső csücskökhöz pertlit erősítettek, hogy a nyakukba akaszthassák. A férfiak máig is hordanak hasonló alakú vászon vagy "cejg" kötényt.

Az asszonyok is a kék vagy fekete feles-kendőt kötötték derekukra, piszkosabb házkörű munkáknál. /tyuköltisztítás, etetés, moslékverés, kapálás/ - Aratáskor már a kék fölé kötött patyolat köténybe vitték ki az ebédet. Ezenkívül még kenyérsütésnél, általában sütésnél főzésnél, lakodalmi besegítésnél került elő. Ünnepeken csak templomba kötötték fel az asszonyok kötényt /férfiak nem!/, de ez nem vászon, hanem lyster vagy selyem sima fekete /esetleg fekete csipkével díszített/ alul felül karikára szabott kétszeles félkötény volt.

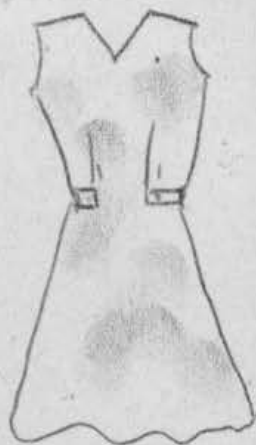
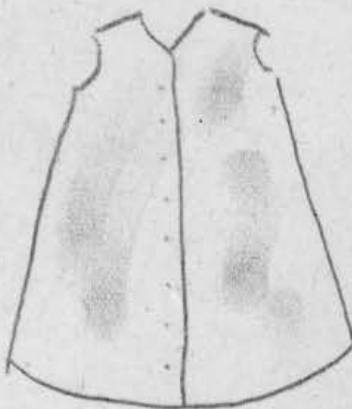
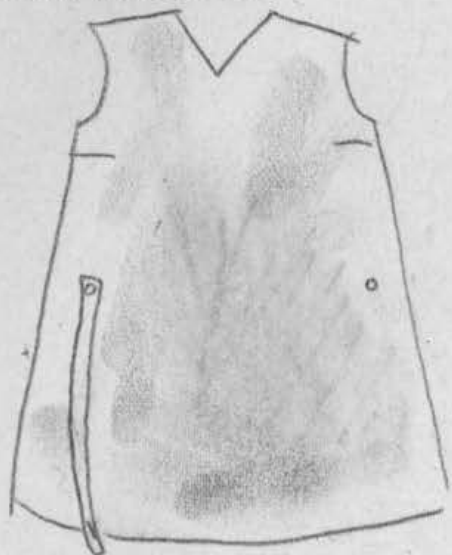

Az egészruha divat nem tudta meghódítani őket, az öregeket, mint pl. a kaposgyarmatiakat, de kétrészes viseletük fölé a 25-30-as évektől szabott melleseket, fekete selyem, lyster egész-kötényeket varrtak /1918-tól majd minden házban van varrógép/.

Szabott mé^{re}tesek:

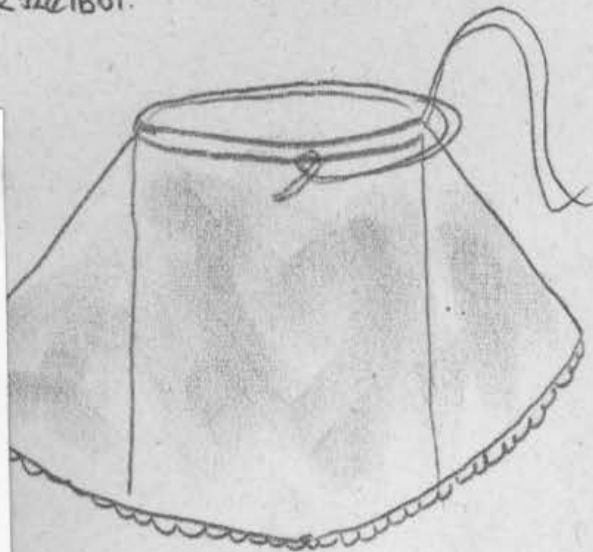
fekete (y siter (Ternocine)
ndtul (patent)

övet begombolva:

Egy-egy nagymama hordja még ezeket a kötényeket, de a 40 évnél fiatalabbak csak konfekció darabokat viselnek: különböző kantáros és fodros kötényeket.

Avánai feles' és egész lyzter közt
átmenet a szabot feles -i- kötény
szelből.

A KENDER-TERMESZTÉS ÉS SZÖVÉS JELENLÉTE SZENTBALÁZSON /ÉS ZSELIC-
KISFALUDON/

Természetes tehát, hogy emberemlékezet óta egészen az első világháborúig a családoknak önállóan kellett kendert termelni. Földjük-ből mindig a legjobb minőségű 100-200 négyszöglet szentelték erre a célra. Kizárólag az asszonyok dolga volt a kenderföld megművelése; vetése, kapálása, csatornázása; trágyázásához a baromfitrágyát hód-ták ki vékába, csak hogy szép nagyra megnőjön. Sűrűn vetették, nehogy a vastag kenderből durva szálát kapjanak. "Meg is nyótt - mesélte Ter-nóci bácsi - oszt mikor az asszony majd elveszett benne, viccözve be-kiáltották: Hú, neked ebbü nem lesz péntő, ez igen hosszú!"

A szentbalázsi asszonyok a munkafolyamatok nehéz, hosszú sorát vetéstől fonásig maguk végezték, de "szünni a takácsok szüttek". Az állomás felőli utcarészt kizárólag iparosok lakták. Ezek közül kb. 100 évvel ezelőtt 5-6 takács működött, 50 évvel ezelőtt már csak 2./Wág-ner és a ma 85 éves Péter Ferenc/. Péter Ferenc egészen 1940-ig vál-lalt munkát. - Mikor híre járta a vidéken, hogy Pécsent és Hirden /Baranya/ a feldolgozott, de még nem fehérített kendert a fonógyár finomabb kenderfonallá sodorja, felhagytak a fonással is "azutátu /1925/ a becserélés járgya". Zömmel 1940-ben a kendertermeléssel is felhagynak /de elszórva a TSz. megalakításáig, 1952-ig családi ter-meléssel még találkozunk./

1932-ben a szokásos választással Szentbalázusra került Csutorás kántortanító. Látna, hogy a baranyai sváb asszonyok mind szorgoskod-nak: kötnek, szőnek - a Kaposvári Háziipari Felügyelőség útján tan-folyamokat indít az asszonyoknak. Ebből 4 szövőtanfolyam, amely az 1942-44-46-49-es évekre esik. Az asszonyok szívesen látogatják, már csak azért is, mert a második világháború alatt legbiztosabb a házi-szövés. Két szövőszéket is kapnak először kölcsönbe, majd az állam 1949-ben a jó munkáért, szép kiállításokért odaajándékozta a község-nek. /Szétszedett állapotban ma is megvannak/. A tanfolyamok idején a kenderfonalat /láncfonálnak/, a pamutot /vetélőnek/ Szigetvárról illetve Kaposvárról szerzik be. /A H.F. által nyilvántartott, fize-tett előadók sokszor az ország legtávolabbi részéről fogadták. Ezek önként jelentkeztek a téli hónapokra. Takácsok, vagy szövőgyári mun-kásnők voltak, akik a vászonkészítés menetére, sima himekre,

duplaveréses és felszedéses / f ő s z ö d ö t t e s / mintákra tanították meg az asszonyokat. Az egyszerűbb minták menetét, így a tanfolyamvezetők lerögzítették a hallgatókkal, ezekről füzetek jártak kézen-közön a faluban. A bonyolultabb duplaveréses, vagy szedet-tes himeket /ami "megteccött"/ már maguktól, közvetlenül a mintákról számolták le, vagy a takácsnak vitték el mutatóba. A himes darabok főleg a rokoni ajándékozások útján /sógor, koma/ kerültek egyik faluból a másikba, és termékenyítették meg egymás szövés-kultúráját. Sok rokoni szál köti össze Szentbalázst pl. Zselickisfaludal. Bár ez a falu Kaposvártól ellenkező irányban közelíthető meg a Szenna felé vezető úton, parasztjai jobbmóduak voltak, mert nagyobb a falu határa, - s ami a mi szempontunkból jelentős - asszonyaik ósidőktől fogva nemcsak maguk fonták, hanem szőtték is a stafirung-darabokat. /Ha sürgetett a lakodalom, sokszor hosszú téli éjszakákon törődtek a szövőszék mellett./ A jobb mód és a szorgalom következtében Kisfaludon nagyobb szövés-kultúra alakult ki, min Szentbalázson. Különösen "fölszödttes" himeik páratlanok díszességükben, változatos színeikben /nemcsak piros és fehér, hanem a zöld a piros különböző árnyalatai, háromféle rózsaszín, kétféle sárga és az égszínkéék is előfordulnak/. Ezek a különös himek csak tiszta bolti fonalból készült darabokon, /s e l ö m v á s z o n/ fordulnak elő tehát újabb keletűek. A durvább, szakadós kender nem fogadta be ezeket a cifra himeket, nem állhatta soronként a deszkával való kifeszítést. Már a duplaveréses him készítése előtt is meg kellett kenegetni a lánckendert /a kifeszített "fővetőt"/, hogy tartósabb legyen s hogy kóca a szálhoz ragadjon.

- Két egyszerű sárkefével "szűés" előtt a n y i s t be befűzött táblára kifeszített láncfonalat buzalevessel kenték be. /A buzaleves: fölforralt vízbe forró zsírt öntenek és ezt liszttel behabarcják./ -

Kisfaludon is hasonlóan Sztbalázshoz csak kendert ismertek, de az első községben 1952-ig, a TSz. megalakulásáig /kissé többet mint Szt. balázson/ 300 négyszöglet mindenki maga termelt, maga dolgozott fel fonallá és maga is szötte meg. /Hivatalos takácsra nem is volt szükségük/. 1935-től azonban már ők is Hirdre és Pécsre viszik a kendert feldolgozni. Kisfaludon sokkal inkább belegyökerezett a falu életébe, mint Sztbalázson, így nagyobb számu him-variációkat

találunk, messzi falvakra is hatással van kulturájuk és intenzív művelése csaknem napjainkig tartott. /Pl. Kovács Jánosné és lánya még 1964-ben is szőtték./ Természetesen 1952-óta kaposvári "selömfonalat", pamutot használtak csak a szövéshez, s ez a szép fehér, finom anyag szinte vonzotta magához a már említett színezési változatos himeket. /Himzőfonál Kaposvárról/

A zselickisfaludi "szűjés"-fonás számunkra azért érdekes, mert egy szerencsés sógorság, a sztbalázi /végül egyetlen/ Péter Ferenc takácsot hozza gyümölcsöző kapcsolatba az ügyeskező aki ugyan a szövés alapfogásait a takácstól tanulta, de visszafizetett neki a kistfaludi "szödöttes" himekkel, mely így a sztbalázi-aknak is kincse lett.

télre: fejen a bársony
vállkendő
és a belliner
(10cm 20cm-re behajtván)

tavaszi (nyári) óri viselet
fejen sélőkendő
vélőn a bársony, rajtos

A SZABÁSNÉLKÜLI VÁSZONDARABOK /A STAFÉRUNG-DARABOK/ BEMUTATÁSA

ÉS AZŐK HASZNÁLATA

Ösödök óta országsszerte a falusi lányok anyai "staférungot" gyűjtöttek össze a "sifonyérba", amennyit csak tudtak. Helyesebben két szekrényben raktározták: egyik volt a polcos, rakodó szekrény, amelyben gondosan összehajtogatva, szigorú rendben feküdtek a felső polcon a vékaruhák és szakajtóruhák, másodikon a kendők /törülköző/, a harmadikon az abrossok, a negyediken pedig a sima lepedők.

Másik volt az akasztós szekrény, melynek szögein, vagy akasztóin a vászon, később sifon "péntölök" lógtak összetekerve, pertlijüknél fogva; ezekhez sorakoztak az alsó "ümögök", férfilingek, felsőbluzok és szoknyák /az utóbbi sötétkék, fekete, sötétbarna szövetből; rózsaszín, lila delénből; bordó, kék plüss-bársonyból; bordó, tengerzöld, lakodalmas-krém /vajszínü/ lysterből/, e két felső női ruhadarab mindig egyforma anyagból. A ruhák alá rakták a házilag kötött vagy horgolt, boltban vásárolt fekete **b e l l i n e r** -kendőket /itt bujt meg az imakönyv és a rózsafüzér is/, selyem bolti fejrevaló kendőket /kék, barna aprómintás asszonyoknak, krómszínü, zöld kockás lányoknak - bár ők inkább "hajonfőn" jártak/. Itt húzódtott a kóckenderből készült, kendertalpu női papucsok sora, a férfi kapcákkal együtt.

A felhalmozott házivászon készlet fontos volt. "Ha használtuk, ha nem annak ott köllött szépen sorakozni; hogy a vendégek, rokonok előtt ne kelljen szégyenkezni. A szentbalázsiaknak, /pláne a kisleludiaknak/ nem is volt okuk szégyenkezni, hiszen mindegyik családnak csak megtermett az a 8-15 kataszteri hold földje, s így a "staférung" gazdagságában is alig volt eltérés. Ma már sajnos az öregek sem becsülik sokra őket, de a lakosságnak mindkét faluban a háromnegyed része ma is őrzi.

Az 1902-ben esküdött Ternóci Istvánné 10 hold földet és ezt a "staférungot" vitte magával:

30 darab "előruhát"	feles vászonból
16 " "kendő"	" "
22 " abrosz	" "
22 " lepedő	" "
8 " "péntől"	már csak sifonból/csipkés és sifonból
12 " rakottszoknya;	szövet,delén,plüss-bársony,lysterből,
12 " bluz	" " " " " "
/tehát 12 "öltő-ruha"/	
8 darab női alsó-"ümög"	fehér sifonból
2,fejrevaló kendő	selyem
10 darab férfi ingre	
10 " " gatyára való anyagot	visz magával/vászon + bolti
2 " párnahuzat	sifon,
2 " dunyhahuzat	"
2 " alsó-dunyhahuzat	"küttővászon"-ból/ez is feles vászon,de tömöttebb,ferde diagonális/

A hasonló koru Pappné "staférungjá"nak összeállítása is ilyen, azzal az eltéréssel, hogy ő előruhából,kendőből,abroszból, lepedőből egyaránt 30-at visz a házasságba. s hogy anyjától 5 vászon"péntőt" is örököl.

1./Előruha /konyharuha/

Közülük az egyszerűbbet /két himcsik/ s z a k a j t ó r u h á n a k vagy "könyér"-ruhának, a díszesebbet /több himcsik/ v é k a r u h á n a k nevezik. Nevét onnan kapta az előruha,-hogy míg a "staférung" legnagyobb részét gondosan őrizték,hogy jó legyen az "onokáknak" is, addig a kenyér betakarására, tészták letakarására és a törülgetéshez minden nap előtt tartották őket.

A legszebb duplaveréses, vagy szedettes darabokat az ünnepekre tartogatták. Husvét reggel a legszebbiket tették a kosárra, melyben szenteltetésre váró sonka,torma,kenyér és tojás volt. A kosár tetejére terítették és a véka kerülete mentén behajtogatták. Ilyenkor mindig összevárták egymást az asszonyok s együtt vonultak be a templomba a "szentüttetéshez". "Hu, az nagy érdem vot,hogy lássák, kinek milyen szép van, máma még a szatyrokba sem lehet belelátni!" - mondja büszkén és csalódottan Papp néni.

Ezt a szenteltet fogyasztották husvét reggelén.Aki előtte evéssel megtörte a tilalmat, érvénytelen volt egészségére és munká-

jára nézve az áldás. Putottak is haza az asszonyok, nemcsak azért, mert éhes család várt rájuk, hanem mert azt tartották, hogy aki legelőbb ér haza, azoknál végzik be először az aratást. Az aratás is ünnep volt. A nagy erőfeszítések ünnepe

Szentbalázson az aratás 10 napja alatt az asszonyok fejükön, kosártartón az "ebédös-vékában" hordták a mezőre az ebédet. /A kerek kosártartót, vagy fejrevalót színes rongyokból, vagy vászondarabokból varrták, és "gyaptyuval" tömték ki./ Ilyenkor az asszonyok is hajnali 3-kor keltek. A házkörüli elvégzése után külön erre a célra készített, szélesalju, alacsony kosárban az ebédös-vékába vitték ki az ennivalót.

Ilyenkor minden nap tyukot vágtak, hiszen egész évben erre az időre tartogatták az állományt.

A papirral kibélelt kosárba rakták a tyuklevest, a rizses paprikást, mindezt a legmutatósabb himes szóttessel, v é k a r u h á v a l borították le./Hasonló módon a szenteltetésre induló kosárhoz./ Alátta volt még egy "pántlikás" /duplaveréses piros csik/ egyszerűbb kendő is a kéztörüléshez.

Most is szertartásosan összevárták egymást az asszonyok. A fehérvékényes sereg elindult a mező felé finom ebédszagba burkolódzva. Az asszonyok is ott, a családdal együtt fogyasztották az ebédet a "hüssön", az erdőszélén, s aztán számukra is elkezdődött a mezei munka.

Temetéskor is forgalomban volt a széphimü kenyérruha. A pap szentelése és a kántor bucsuztatása után ráhelyezték a koporsót "Szentmihály lovára" /lábas, fogantyus faállvány/ és élen a halálfejes keresztet vivő gyerekekkel elindult a gyászmenet a temető felé. Erre a keresztre terítették a háziak a vékaruhát, melyet a kántor tartott meg magának a bucsuztatóért./

Valószínűleg azon bibliai ábrázolás mintájára született ez a szokás, mely szerint Krisztus levétele után a keresztén maradt egy leple.

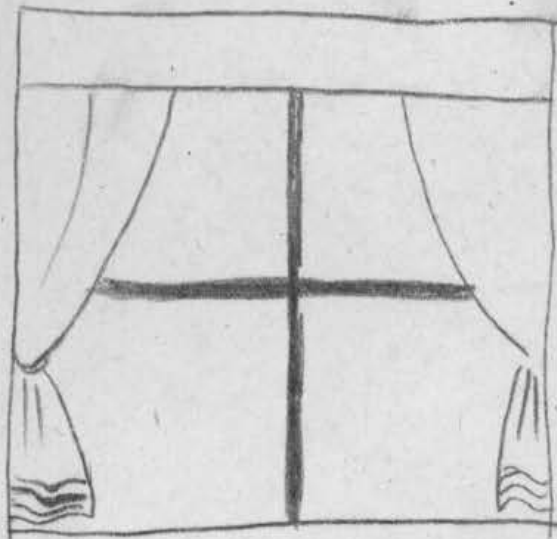
Ma is ajándékozás tárgya. Bár a komaasszony eladó "körösztlányának" már nem ajándékozza, de például orvosoknak, a felgyógyulás után gyakran visznek.

2./A törülköző, a k e n d ő

A kenyérruhával azonos szélességű /táblaszél/, csak valamivel hosszabb /kb. 55 x 170 cm/ feles vászonnál készült darab./Később tiszta pamut./

Hétköznapinak az egyszerűbb mintájú, vendégeknek, ünnepen a cifrább volt forgalomba. A törülközők legszebbjét szintén használták a temetkezési szertartásnál akkor, mikor a halottat az udvarra vitték a felszenteléshez és melléje egy székre behajtva úgy, hogy mindkét végén a him teljesen látszon-terítették, melyre még egy szentelvízes pohár puspáng ágacskával, egy kiskereszt és egy gyertya került. A puspáng ággal az a hozzátartozó locsolta meg a halottat végső bucsuvételként, akit a kántor a bucsuztatóban éppen megnevezett./A gyertya addig égett, míg a halottat földbe nem tették./

A lakodalom forgatagában is szerephez jutott a himes kendő. A menyasszony a lakodalom másnapján /hajnali 6 órakor/ két székre két lavór vizet tett ki az udvarra. A legények és lányok vizes ujjal megérintették a szemüket, s a menyasszony a legszebbekből hozott ki pár darabot, - ezzel megmutatva, hogy "ő sem akármilyen ám"8- mellyel mintegy kitörülték az áttáncolt éjszaka fáradalmait. - Asszonykorukban a kendőkből diszpárnát készítettek, sőt függőnyt is varrtak. Két törülközőt/az ablak két szárnyához/egy farudra úgy kötöttek fel, hogy alul látszott a him. A harmadik részt, a drapériát több törülközőből, vagy egy fél sűrűn csikozott abroszból nyerték. Felül a sűrű függőleges piros him jól zárta le a két oldalfüggőnyt, s emelte a szoba hangulatát. A női alsónadrág /bugyi/ viselésével 35 évvel ezelőtt kezdtek megismerkedni. Maguk varrták /csak télre, flanelből/ az elől hátul nyitott, térd fölött végződő nadrágot, melyet csak télen, vagy orvoshoz hordtak.

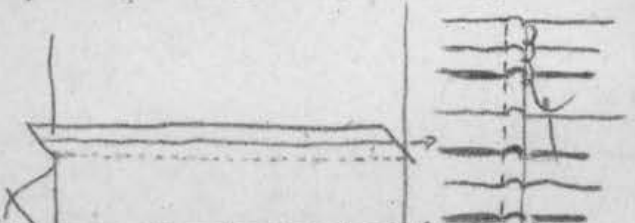
Bernáthné ablaka

A harmincas évek előtt "f ő t a r t ó v a l" oldották meg az asszonyok menstruációs problémáikat. Ezt a darabot elnyűtt vászonkendőből szabták, bele puha rongyokat tettek. Erre a célra külön tartottak fel két "péntöt" /piros alsószoknyát egynegyed részük/ - Egészen sima, törülköző nagyságu fehér vásznat szoktak ajándékozni az asszonyok a templom részére. Az oltárterítő alatt három ilyen kendőnek kell lenni.

Ez az ajándékozás nincs összekötve esküvővel, vagy kereszteléssel. Esküvőkor a papnak rozmaringos "ómát" egy üveg bort és páros számú "likas kalácsot" adtak, hogy az ifju pár mindig együtt maradjon./természetesen ez a szokás kiveszőben van/ Általában lakodalomkor mindent párosan sütöttek és ajándékoztak ugyancsak azért, hogy együtt maradjanak a házastársak. "Kiszzenvedtük egymást akármillen ajjal-bajjal is" vallott Bernát néni.

3./Az abrosz, t e r i t ő

Általában két szélből varrják össze, középen "egérfogas" vagy "ráhajtásos" öltésekkel.

Anyaguk kb. a múlt század közepe óta nem tiszta kendervászon, hanem feles. Ahol nem pusztították el, ott "napjainkban is ezekkel teritenek meg, vagy a rétestésztát, levestésztát ilyenekre terítik.

Különösen sok rétest sütöttek az aratás utolsó napján :
"ezt hittuk f o g y a s ó-rétesnek, mert ez ujan jó volt, hogy könnyebben elfogyott tőle az aratás."

A tetszetősebb darabok lakodalomkor, családi ünnepeken, vendéglá-

táskor kerültek az asztalra. Az egy legszebb darabot kizárólag a karácsonyi és husvétii ebédekhez tartották fenn.

4./A lepedő

Két szél sima fehér feles-vászonból összevarrt darab. /Összevarrása hasonló az abroszéhoz./ Szentbalázson Papéknál találtunk olyan horgolt-csipkés szélű lepedőket, melyeket a nászágyra készítettek, és később csak legkedvesebb vendégeiknek ágyaztak vele. A dísz a lepedőnek csak az ágyból kilógó részén található.

5./Férfi kapca

Csak talpa készül kenderből és az sem a szál, hanem a kóckenderből. /Zsákot is kenderkócból készítenek./ Csak erre a célra felel meg durvasága miatt. A kapca különben egy fehér gyapjuból horgolt, térd alatt végződő harisnya, melynek aljára egyszerű erősítő öltésekkel kendercérnával varrják a talpat. A bőrpapucsból az ajtó előtt kibujva ebben közlekednek a lakásban. "Ezért olyan tiszta o l l i k /némelyik/ kvartél".

6./A női papucs, a t u t y i.

Kendertalpát hasonló anyagból készítik és hasonlóan erősítik fel, mint a kapcáét. A nők mindennapos viselete volt ez, ma már csak otthonkörül, vagy az öregasszonyok hordják. Szintén gyapjuból horgolják; a fiatal lányokét pirosra festik, az asszonyok ünnepije fehéren marad, dologbelije pedig kékre lesz festve. Mintás/rózsás/ tutyit bár a közeli svábok hordanak, a szentbalázsiak nem tanulták el.

A VÁSZONHOLMIK RÉGI MOSÁSA :

A vastag vászondarabokat érthető, hogy igen "megörözték" /megtakarították/, mert mosásuk igen fáradságos volt.

A szennyest teknőbe, mosószódás vízbe áztatták, azután beszap-panozták. /Egy dísznőölés zsiradékából kaposvári becseréléssel egy évi szappankészletüket fedezték/ Lazán, gyűrötten a sajtárba rakták és erre egy ritkább lenvászon lepedőt terítettek szűrőnek, melyre fahamut rostáltak. Szabad üstön forralt vízzel leforrázták a hamut. A ruhákon átszivárgó lugot a sajtár alján lecsapolták és újra leforrázták. Ezt az egész napon át ismétlődő folyamatot együttesen **p á r u l á s** nak nevezték. Az utolsó lugba egy éjszakán keresztül állt, s reggel végleg lecsapolták. A **m e g k e l t** /megpuhult-, fehéredett/ ruhát levitték a folyóra és a keresztbevetett deszkákon tapodták ki - még télen is - a lepedőkből, gatyákból, ingekből, pöntőkből, esetleg más sifondarabokból a lugot, miközben lapickával patakvizet tereltek rá. Végén marokra fogva csapkodták a deszkához a ruhát. Így, a luktól megtisztítva ketten csavarták a nagy darabokat. "Hőj, az köserves élet vót!" - mondja Ternóci bácsi. "Nem vót ám mosógép, meg mindön. Mi férfiak meg melegvizet vittünk a kezüknek, lábuknak, hogy a jeges patakban meg ne fagyjanak."

A szövés, fonás, mosás nehéz munkái után érthető, hogy a 30-as években örömmel fogadják be a vékonyabb gyári anyagokat s ezek szinte egycsapásra megdöntik a vászon "egyeduralmát". Ezeket sem szőni, sem fenni nem kellett. Mosásuk is sokkal egyszerűbb volt: vagy üstbe főzték, vagy teknőben "szapulták".

Somogy megye:

939

IV/74/6.

939

14/74/8

939

IV/74/10

IV/74/4.

939

V

IV/74/5

939

939

IV/74/7

N

939

IV/74/11

N

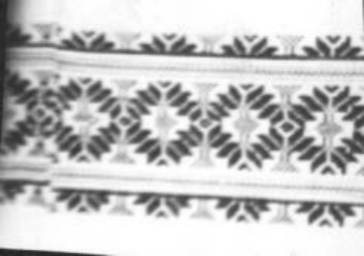
beadokas, felesvanonu tonu 0100
kel degan I em - es felvivel sin
gels card.

1725) Fastaplanu 5a vesny, 2a
bruktat 2.5 an sav

939

IV/74/3

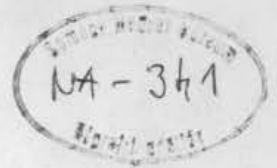

939

IV/74/9

939

"Az emeriség tavasza virágzik.

-Sürögve, zsongva beporozni

virágait

miránk is vár a sor..."

/Váci Mihály: Szabadság!

Tégy gazdaggá minket!

Czipri Katalin:

A házivászou szerepe

Szentbalázs életében

/valamint Zselickisfaludou/

II. plbd.

Czipri Katalin

A házivászon és szerepe Szentbalázs életében

/Valamint Zselickisfaludon/

939.

11

A Házivászon és szerepe Szentbalázs életében

/Valamint Zselickisfaludon/

Vázlat:

Bevezetés:

A régi házivászon darabok /jobbára emlékeztet alapján./

A férfi vászon gatyá

A férfi vászon ing/ümög/

A női vászon alsószoknya/péntől/

A női vászon ing /alsóümög/

Férfi vászon kötény

Női vászonkötény

A kender-természet és szövés jelenléte Szentbalázson,

/és Zselickisfaludon./

A szabásnélküli vászondarabok leírása:konyharuha /előruha/

törölköző /kendő/

abrosz /terítő/

lepedő /

férfi kapca talpa

női tutyi talpa

A vászonholmik régi mosása.

Befejezés.

A régi házivászon ruhadarabok

A f e h é r n é p, v á s z o n n é p, v á s z o n c s e l é d
ma is használatos elnevezések mutatják, hogy a régi asszonyok legfonto-
sabb feladata /helyesebben legnőiesebben munkája/ a "szűjés"-és a fonás
volt, ezekkel készítették el lányukat a férjhezadásra. De a szentba-
lázsi asszony emberemlékezet óta sosem vállalta a szövés mindennapos
nehéz munkáját. /Ellentétben a szoros zselickisfaludiakkal/Ezt mindig
takácsra bízta. Így is elegendő munka maradt: a kender termesztése,
/itt lent sosem ültettek/ házi fonásra és a készvászonholmik mosása.
A gyári textiliák megjelenéséig életszükséglete volt a falusi embernek
a kendervászon. Ebből készítette himzés v é k a r u há i t, törölközőit,
k e n d ő i t, abroszait, sima lepedőit, kötényeit, férfi és női ingeit,
p é t ő l j e i t, és férfigatyáit. A falvakban a rossz közlekedés és
a drágaság miatt a parasztok valószínűleg minden ruhadarabjukat házivászon-
ból készítették. A férfiak az 1870-1880-as évekig tizenhárom-szeles
"rögpre szedett" bő gatyát hordtak /alsó és felső ruhadarabként/
ünnepek-és hétköznapra. Két asszony volt Szentbalázson, aki "rögpre tudta
sződni" a gatyákat. A rög 2-3 cm-es rakás, amelyet a 4-5 cm-es
g a t y a k o r c b a vagy p á r t á b a / volt az övrész/
verrták bele, melybe kenderből fonott gatyamadzagot húztak. Ezt
elől derékba- az ing begyűrése után-szorosra kötötték s a végét gondosan
beledugdosták a k o r c b a /vagy p á r t á b a/.
A gatyamadzag szerelmeiben való varázssos erejéből nem tudtak, úgy látszik
itt a legények szerelmesebbek voltak annál, hogy minden "szösszel",
babonával fogni kellett volna őket-meg hát a házasságoknak itt nem is
volt nagy akadály, az "ippenhogy" földje /7-12 hold/ mindenkinek megvolt,
gazdagabb pedig alig akadt. Rojtal se ékesítették, nem is himezték a
gatyát, de azért nagy becsben tartották ha hordták, ha nem. Fehér vászon
lepedőre^{re}terítették ráncsait kisimitva, sőt erre -papirost ráterítve-
-téglákat is helyeztek vasalás gyanánt. Így várt készen a felvételre.

Csak lepedő felett huzták fel, s a kocsikenőcs kerekeket messze elkerülték, hisz templomba, temetésen, lakodalomba, bálokön, kellett megjelenni benne. Ma már csak egyet őriznek a faluban és ezt is csak szüreti bálokra, szindarabokhoz kérik kölcsön. A munkához való bőgatyát, /"h é t k ö z n a p l ó", "k o m i s z"/ szintén 13 szélből készítették, de nem feles vászonból /kender+pamuk/ hanem csupa kenderből. Néha lényeges különbség csak abban volt, hogy ezt csak akkor mosták, mikor az asszony már megundorodva a rárekódott kosztól lehuzta az e m e r é r ő l. Ezt aztán 900-as évek után szétszabják két-három szelesre s ezt szövetnadrág alá való alsó nadrágnak máig is hordják. A 4-5 szelesek aratógatyának egészen a 30-as évekig használják, mert ahhoz elég bő volt, hogy nem tapadt hozzájuk aratás közben, a tűző napon az izzadságtól.

A vászon ing /férfi/ vagy ü m ö g még előbb 1855-60 ban eltűnt a viseletből. Ez volt az egyetlen vászon ruhadarab, amit tühimzéssel díszítettek, de ezt is csak fehér fonállal. A 10 bő gatyával együtt a 10 himes ü m ö g ő t a menyasszony vitte a házasságba. - A mostani nagymamák úgy emlékeznek, hogy nagyanyjuk /1880-ig/ bérnálás után 14 éves korában kezdte el himezni a vőlegény inget, gyakran már akkor tudták, hogy kinek készül. Jegykendőt ugysem adtak /"gyegykendő"/ legalábbis nem emlékeznek rá. Biztos az, hogy 1900-tól egyik legszebb selyem kendőjüket adták g y e g y k e n d ő k é n t, amit a legény visszaadott, de a leány nem kérhette vissza.

Legdiszesebb közülük természetesen az egy vőlegény ing volt. Kevésbé varrták simára, ha ünnepeken elkopott, köznapivá lett. Szabásuk /hétköznapi és ünnepnap/ így egyforma: bevarott, huzott, csuklónál szűkszáju, begyűrhetően hosszú ümögök voltak. Arra pedig már senki sem emlékszik, hogy a nők felsőruhaként, felsőingként házivásznat viseltek volna. /S e ha inget nem, pruszlikot se hordtak/Azonban a rövid és hosszú alsó ü m ö g ö k és az 5-10 szeles p é t ő k feles vászonból 1880-ig a szentbalázsi népviselet fontos kellékei voltak. Az elbeszélésekből megpróbálom rekonstruálni:

P é n t ő k b ő l ünnepekre 5-7 darabot, dologra 2-3 darabot hordtak.

A legfelső, természetesen legbővebb p é n t ő l t k i c a k k n i z - é t á k

/vagy csak k l i z t á k/ elul. /Az alsó ümög ujjára és nyakára megint más c a k k l i kerül majd, -emlékezés.-/ A kirajzolt cakk mentén levarrják az egymásra fektetett két anyagot/ a péntől alja szintén a vászon sáv /majd kifordítják és levasalják / esetleg s l i n g ő z i k/ vagy csak a cakkosra vágott anyagot megslingelik /ahogy mi a gomblyukat/ tehát az alsószoknya k i s l i n g ő z é s nek ez a két változata volt. A 7 alsószoknya /+ a bársony vagy selyem, vagy lyster vagy karton vagy szövetszoknya/ nagyon megerőltette volna a derekat, ezért legalulra hosszú csőelaku, ujjatlan, vagy pici ujjas inget huztak, mely pörgéskor és "fölboruláskor" nem ment nyakukba./Nadrágot csak 1930-tól ismernek/ Erre az ujjatlan vászoningre varrták rá a puffándlit A puffándli tulajdonképpen egy félbehajtott, 2 centiméteres r ö g ö k - b e szedett sima törölközőforma vászondarab volt, amit külön erre a célra készítettek keskeny-táblás, /30 cm.-es/ szövészekén, hogy még puffosabb legyen a rakásokat egymásra is fektették úgy, hogy egy rakás egy cm látszott ki. Ez tehát 15cm széles kb. 30-40 cm hosszú volt készen. Két ilyen puffándlit egymástól elől 12-15 cm távolságra / ehason általában semmi szoknyaféle nem volt ráncolva/ valamilyen madzagra vagy vászoncsikra kézzel ráerősítettek. Az első varrógépl912-ben az első világháboru előtt jelenik meg a faluban és a háboru után terjed csak el általánosan! A puffándlit minden ünnpi alkalommal alakon a k ö t ő d é s t / derékreszt/ gondosan kitapogatva kendercérnával varrták fel az "ümögre" Sokféle rendeltetés volt ennek: helyettesítette a divatos "faránkosokat" /Atala, Pula/Szépen kitartott a keményítésen kívül felfogatta a többi 5-7 "péntő" súlyát és szorítását a deréktől, a rajta keresztül a hosszú ing megterhélését a vállára vitte át. Ez a ruha tömeg aztán ritmusosan mozgatta, felülről, vállból forgatta az egész testet és ez jellegzetesen könnyed, ringó járást fölcsonzött a viselőjének. Ezt csak eladó-lányok és gyerektelen menyecskék használták. Az alsószoknya összeállítás-kissé változva-kb.1880-tól a századfordulóig igyalakul: ünnepe: 2-3 vászon

3-4 sifon/közülük a felsők

széles bolti csipkével/

dologra: 1 vászon

2 sifon

1900 után a szoknyákkal együtt a "péntölök" is meghosszabodnak és

számuk összesen 4-re csökken./ egy vászon és 3 sifon/

A ma élő nagymamák közül Szentbalázson már senki /ritkán a legalsóként/
Zselickisfaludon még mindenki a régi vászon "péntőt" hordja.)

A női ing / mindig alsó/ ü m ö g szabását tekintve bevarrott ujja rövid,
ujján és nyakán cakkal /rávarrott/ diszített darab. A cakk néha a felső
lyster, vagy selyem, vagy karton bluz alól kidiszelt.

Felső darabként legfeljebb az 1850-es években / a 70 éves TENóciné
nagyanyja/ nagy nyári melegekben dologra hordták.1900-tól az alsó
női ingeket kizárólag sifonból, vagy finomabb fehér bolti vászomból
készítik hasonló szabással.

A házivászon darabok eltűnési sorrendje Szentbalázson:

vászon férfi ing 1850-ig

vászon férfi gatyá 1880-ig

vászon női ing 1900-ig

vászon női "péntő" 1935-ig

vászon kötények napjainkig részei a

szentbalázsi viseletnek. /A zselickisfaludi viszonylatban ezek a megköze-
litő évszámok 20-30 évvel a régi viselet javára tolódtak el./

A legkevésbé szabott vászon -ruhadarabok a kötények voltak. Az
asszonyok fél-, az "embörök" egész kötényt hordtak. A házasságba az
asszony vitte, mindkettőjüknek 10-10 darabot fehérén, csak később festették
meg vagy fekete bolti festékkel egy részét.

A férfiak istálókörűli munkájához /almozás, etetés/ mezei munkához a két
vagy fekete jobonál illetve, ha lakodalomba szakácsokodtak, ha disznóölésnél
segédkezett, vagy templom után kiálltak a kapuba beszélgetni a fehér egész
kötényüket öltötték fel. A kötényt egy táblányi széles /50-60cm/ és egy
méter hosszú tiszta kendővászonból készítették úgy az asszonyok, hogy
két felső csücskét háromszögbe behajtották és kézzel megtűzték a viszáján.
Felső csücskökhöz pertlit erősítettek, hogy a nyakukba akaszthassák.
A férfiak máig is hordanak hasonló alakú vászons vagy "cejg" kötényt.
Az asszonyok is a kék vagy fekete feles -kendőt kötötték derekukra,
piszkosabb házkörűli munkánál./tyukól tisztítás, etetés, moslékkeverés,
kapálás/

Atatáskor már a kék fölé kötött patyolat köténybe vitték ki az ebédet. Ezenkívül még kenyérsütésnél, általában sütésnél főzésnél, lakodalmi besegítésnél került elő. Ünnepnapokon csak templomba kötötték fel az asszonyok a kötényt. /férfiak nem!/, de ez nem vászon, hanem lyster vagy sejem sime fekete /esetleg fekete csipkével diszitett/ alul felül karikára szabott kétszeles félkötény volt.

Az egészruha divat nem tudta meghódítani őket, az öregeket, mint pl. a kaposgyarmatiakat, de kétrészes viseletüket fölé a 25-30-as évektől szabott melleseket, fekete selyem, lyster egész-kötényeket var tak /1918-tól majd minden házban van varrógép./

Egy-egy nagymama hordja még ezeket a kötényeket, de a 40 évnél fi talabbak csak konfekció darabokat viselnek: különböző k. antáros és fordos kötényeket.

A kender-termesztés és szövés jelenléte Szentbalázson/ és Zselickisfaludon/

Természetes tehát, hogy emberemlékezet óta egészen az elsővilágháborúig a családoknak önmállón kellett kendert termelni. Földjükből mindig a legjobb minőségű 100-200 négyszögölet szentelték erre a célra. Kizárólag az asszonyok dolga volt a kenderföld megművelése; vetése, kapálása, csatornázása; trágyázáshoz a baromfi trágyát hordták ki vékába, csak hogy szép nagyra megnőjjön. Sűrűn vetették, nehogy a vastag kenderből durva szálak kapjanak. "Meg is nyött-mesélte Ternóci bácsi-oszt mikor az asszony majd elveszett benne, viccözve bekiáltották; Hu, neki ebből nem lesz péntő, ez igen hosszú!"

A szentbalázsi asszonyok a munkafolyamatok nehéz, hosszú sorát vetástól fonásig maguk végezték, de "szünni a takácsok szüttek". Az állomás felőli utcáraest kizárólag iparosok laktak. Ezek közül kb. 100 évvel ezelőtt 5-6 takács működött, 50 évvel ezelőtt már csak 2. /Wagner és a ma 85 éves Péter Ferenc/, Péter Ferenc egészen 1940-ig vállalt munkát. -Mikor híre járta a vidéken, hogy Pécsen és Hirden /Baranya/ a feldolgozott, de még nem fehérített kendert a fonógyár finobabb kenderfonallá sodorja, felhagytak a fonással is "azóta /1925/ a becserélés járgya". Zömmel 1940-ben a kendertermeléssel is felhagynak /de elszórva a TSz. megalakításáért, 1952-ig ~~csak~~ családi termeléssel még telálkozunk./ 1932-ben a szokásos választással Szentbalázsonra került Csutorás kántortani tó. Látva, hogy a varanyai sváb asszonyok mind szorgoskodnak: kötnek, szőnek, -a Kaposvári Háziipari Felügyelőség útján tanfolyamokat indít az asszonyoknak. Ebből 4 szövőtanfolyam, amely az 1942-44-46-49-es évekre esik. Az asszonyok szívesen látogatják, már csak azért is, mert a második világháború alatt legbiztosabb a házi szövés. Két szövőszéket is kapnak először kölcsönbe, majd az állami 1949-ben a jó munkáért, szép kiállításokért odaajándékozza a községnek. /Szétszedett állapotban ma is megvannak./ A tanfolyamok idején a kenderfonalat /láncfonalnak/, a pamutot /vetélőnek/ Szigetvárról illetve Kaposvárról szerzik be. /A H, F által nyilvántartott, fizetett előadókat sokszor az ország

legtávolabbi részéről fogták. Ezek önként jelentkeztek a téli hónapokra. Takácsok, vagy szövőgyári munkások voltak, akik a vászonkészítés menetére, sima himekre, duplaveréses és felszedéses /fő s z ö d ö t t e s / mintákra tanították meg az asszonyokat. Az egyszerűbb minták menetét, így a tanfolyamvezetők lerögzítették a hallgatókkal, ezekből füzetek jártak kézen-közön a faluba. A bonyolultabb duplaveréses, vagy szedetttes himeket /ami "megteccött" / már meguktól, közvetlenül a mintákról számolták le, /vagy a takácsnak vitték el mutatóba. / A himes darabok főleg a rokoni ajándékozások útján /sógor, kóma / kerültek egyik faluból a másikba, és termékenyítették meg egymás szövés-kultúráját. / Sok rokoni szál köti össze Szentbalázst pl. Zselickisfaluddal. Bár ez a falu Kaposvártól ellenkező irányban közelíthető meg a Szenna felé vezető úton, parasztjai jobbmódúak voltak, mert nagyobb a falu határa, -s ami a mi szempontunkból jelentős asszonyaink ósidőktől fogva nemcsak maguk fonták, hanem szőtték is a stafirung-darabokat. /Ha sürgetett a lakodalom, sokszor hosszú téli éjszakákon törődtek a szövőszék mellett, / A jobb mód a szorgalom következtében Kisfaludon nagyobb szövés-kultúra alakult ki, mint Szentbalázson. Külön-ösen "fölszödötttes" himeik páratlanok díszességükben, változatos színeikben /nemcsak piros és fehér, hanem a zöld a piros különböző árnyalatai, háromféle rózsaszín, kérféle sárga és az égszínkék is előfordulnak. / Ezek a különös himek csak tiszta bolti fonalból készült darabok, /s e l ö m v á s z o n / fordulnak elő tehát újabb keletűek. A durvább szakadós kender nem fogadta be ezeket a cifra himeket, nem állhatta soronként a deszkával való kifeszítést. Már duplaveréses hím készítése előtt is meg kellett kengetni a láckendert / a kifeszített "fővetőt" / , hogy tartósabb legyen s hogy kóca a szálon ragadjon.

- Két egyszerű sárkefével "szűés" előtt a n y i s t b e befűzött táblára kifeszített láncfonalát buzalevessel kenték be. / A buzaleves: fölforralt vízbe zsirt öntenek és ezt l á s z t e l l e k b e h e b a r j á k . /

Kisfaludon is hasonlóan Szentbalázshoz csak kendert ismertek, de az elő községben 1952-ig, a TSz. megalakulásáig /kissé többet mint St. balázson / 3 00 négyzetméter mindenki magatermelte, maga dolgozta fel fnállá és maga is szötte meg.

/Hivatalos tudásra nem is volt szükségük/. 1935-től azonban már ők is Hirdre és Pécsre vitték a kendretfeldolgozni. Kisfaludon sokkal inkább belegyökerezett a falu életébe, mint Szentbalázson, így nagyobb számú-variációkat találunk, messze falvakra is hatással van kulturájuk és intenzív művelése csaknem napjainkig tartott. /Pl. Kovács Jánosné és lánya még 1964-ben is szőttek./ Természetesen 1952-óta kaposvári "selömfonalat", pamutot használtak csak a szövéshez, s ez a szép fehér finom anyag színe vonzotta magához a már említett színezésű változatos hímeket. /Hímzőfonál Kaposvárról/ A zselickisfaludi "szűjés"-fonás számkra azért érdekes, mert egy szerencsés sógorság, a szentbalázsi /végül egytelen/Péter Ferenc takácsot hozza gyümölcsöző kapcsolatba az ügyeskező aki ugyan a szövés alapfogásait a takácstól tanulta, de visszafizetett neki a kisfaludi "sződötte" hímekkel, mely egy a szentbalázsiaknak is kincse lett.

A szabásnélküli vászondarabok /A Staférungdarabok/ Bemutatása és azok
Használata.

Ősidők óta országszerte a falusi lányok annyi "staférungot" gyűjtöttek össze a "sifonyérba", amennyit csak tudtak. Helyesebben két szekrényben raktározták: egyik volt a pocos, rákodószekrény, amelyben gondosan összehajtogatva, szigorú rendben feküdtek a felső polcon a vékaruhák és szakajtóruhá másodikon a kendő /törölköző/, a harmadikon az ebroszok, a negyediken pedig a sima lepedők. Másik volt az akasztós szekrény, melyben, szögein, vagy akasztóin a vászon, később sifon "Péntölők" lógtak összetekerve pertlijüknél fogva; ezeken az alsó "ümögök", férfiingek, felsőbluzok és szoknyák/ az utóbbi sötétkék, fekete, sötétbarna szövetből; rózsaszín, lila delénből, bordó, kék plüss-bársonyból; bordó, tengerzöld, lakodalmas -krém /vejszín/ Lysterből/, két felső női ruhadarabot mindig egyforma anyagból. A ruhák alá rakták a házálag kötött vagy horgolt, boltban vásárolt fekete b e l l i n e r -kendőket/ itt bujt meg az imakönyv és a rózsafüzér is/ selyem bolzi fejrevaló kendőket/ kék, barna aprómintás asszonyoknak, krémszínű zöld kockás lányoknak- bár ők inkább "hajdongón" jártak/.

Itt huzódott a kőckendertől készült, kendertalpu női papucsok sora, a férfi kapcákkal együtt. A felhalmozott házivászon jészet fontos volt. "Ha használtuk, ha nem, annak ott köllött szépen sorakoznia, hogy a vendégek, ne e kúdfeludiaknak/ rokonok előtt ne keljen szégyenkezni. A szentbalázsiaknak, /pláne a kúsfeludiaknak/ nem is volt okuk szégyenkezni, hiszen mind-egyik családnak csak megtermett az a 8-15 katazteri hold földje, s így a "staférung" gazdaságban is alig eltérés. Ma már sajnos az öregek sem becsülik sokra őket, de a lakosságnak mindkét faluban a háromnegyed része ma is őrzi. Az 1902-ben esküdött Ternóci Istvánné 10 hold földet és ezt a "staférungot" vitte magával:

30 darab	" előruhát "	feles vászonból
16 "	"kendő"	" "
22 "	abrosz	" "
22 "	lepedő	" "
8 "	"péntől"	már csak sifonból /csipkés és si:
12 "	rakottszoknya;szövet, delén, plüss-bársony,lysterből,	
12 "	bluz	
/tehát 12 "öltő-ruha"/		
8 darab	női alsó-"ümög"	fehér sifonból
2,	fejrevaló kendő	selyem
10 darab	férfi inre	
10 "	" gatyára való anyagot visz magával /vászon+ bolti sifon,	
2 "	párnahuzat	
2 "	dunyhahuzat	
2 "	alsó-dunyhahuzat	"küttővászon"-ból /ez is feles vászon, de tömöttebb, ferde diagnálos/

A hasonló koru Pappné "staférunghjának" összeállítása is ilyen, azzal az eltéréssel, hogy ő előruhából, kendőből, abroszból, lepedőből, egyaránt 30-at visz a házasságba, s hogy anyjától 5 vászon "péntőt" is örököl.

1./Előruha /konyharuha/

Közülük az egyszerűbbet /két himcsik/ s z a k a j t ó r u h á n a k vagy "könyér"-ruhának, a díszesebbet /több himcsik/ v é k a r u h á n a k nevezik. Nevét onnan kapta az előruha, hogy míg a "staférungh" legnagyobb részét gondosan őrizték, hogy jó legyen "onokáknak" is, addig a kenyér betakarására, tészták letakarására és a törülgetésre minden nap elől tartották őket. A legszebb duplaveréses, vagy szedetttes darabokat az ünnepekre tartogatták. Husvét reggel a legszebbiket tették akosárra, melyben szenteltették ~~és~~ váro sönka, torma és tojás volt. A kosár tetejére teitették és a véka kerülete mentén behajtogatták. Ilyenkor mindig összevarták

egymást az asszonyok s együtt vonultak be a templomba a "szentüttetéshez".
"Hu, az nagy érdem volt, hogy lássák, kinek milyen szép van, máma a szatyrokba sem lehet belelátni!" - mondja büszkén és csalódottan Papp néni. Ezt a szenteltet fogyasztották húsvét reggelén. Aki előtte evéssel megtörte a tilalmat, érvénytelen volt egészsége és munkájára nézve az áldás. Futottak is haza az asszonyok, nemcsak azért, mert éhes család várt rájuk, hanem mert azt tartották, hogy aki legelőbb ér haza, azoknál végzik be először az aratást. Az aratás is ünnep volt. A nagy erőfeszítések ünnepe. Szentbalázson az aratás 10 napja alatt az asszonyok fejükön, kosártartón az "ebédös-vékában" hordták a mezőre az ebédet. /A kerek kosártartót, vagy fejrevalót színes rongyokból, vagy vászondarabokból varrták, és "gyaptyuval" tömték ki. /Ilyenkor az asszonyok is hajnali 3-kor keltek. A házkörüli elvégzése után külön erre a célra készített, szélesalju, alacsony kosárban az ebédös-vékába vitték ki az ennivalót. Ilyenkor minden nap tyukot vágtak, hiszen egész évben erre az időre tartogatták az állományt. A papírral kibélelt kosárba rakták a tyuklevest, a rizses paprikást, mindezt a legmutatósbab himes szótessel, vékaruhával borították le. /Hasonló módon a szenteltetésre induló kosárhoz./ Alatta volt még egy "pántlikás" /duplayeréses piros csik/ egyszerűbb kendő is a kéztörüléshez. Most is szertartásosan összevárták egymást az asszonyok. A fehérekötényes sereg elindult a mező felé finom ebédszagba burkolódzva. Az asszonyok is ott, a családdal együtt fogyasztották az ebédet a "hüvösön", az erdőszélen, s aztán számukra is elkezdődött a mezei munka. Temetéskor is forgalomban volt a széphemű kenyérruha. A pap szentelése és a kántor bucsuztatása után ráhelyezték a koporsót "Szentmihály lovára" /lábas, fogantyus állvány/, és élén a halálfejes keresztet vivő gyerekek elindult a gyászmenet a temető felé. Erre a keresztre terítették a háziak a vékaruhát, melyet a kántor tartott meg magának a bucsuztatóért. Valószínűleg azon bibliai ábrázolás mintájára született ez a szokás, mely szerint Krisztus levétele után a keresztén marad egyleple. Ma is ajándékozás tárgya. Bár a komaasszony eladó "körösztlánjának" már nem ajándékozza, de például orvosuknak, a felgyógyulás után gyakran visznek

A lakodalom forgatagában is szerephez jutott a himes kendő. A menyasszony a lakodalom másnapján /hajnali 6 órakor/ két székre két lavor vizet tett ki az udvarra. A legények és lányok vizes ujjal megérintették a szemüket, s a menyasszony a legszebbekből hozott ki pár darabot, -ezzel megmutatva, hogy "ő sem akármilyen ám" s-mellyel mintegy kitörölték az áttáncolt éjszaka fáradalmait. -Asszonykorukban a kendőkből diszpárnát készítettek, sőt függőnyt is varrtak. Két törölközőt /az ablak két szárnyához/ egy farudra úgy kötötték fel, hogy alul látszott a him. A harmadik részt, a drapériát több törölközőből, vagy egy fél sűrűn csikozott abroszból nyerték. Felül a sűrű függőleges piros him jól zárta le a oldelfüggőnyt., s emelte a szoba hangulatát. A női alsónadrág /bugyi/ viselésével 35 évvel ezelőtt kezdtek megismerkedni. Maguk varrták /csak télre, flanerből/ az elől hátul nyitott, térd fölött végződő nadrágot, melyet csak télen, vagy orvoshoz hordtak. A harmincas évek előtt "f ő t a r t ó v a l" oldották meg az asszonyok menstruációs problémáikat. Ezt a darabot elnyűtt vászonkendőből szabták, bele puha rongyokat tettek. Erre a célra külön tartottak fel (fel) két "péntőt" /piros alsószoknyát egynegyed részük/-Egészen sima, törölköző nagyságu vásznat szoktak ajándékozni az asszonyok a templom részére. Az oltárterítő alatt három ilyen kendőnek kell lenni.

Ez az ajándékozás nincs összekötve esküvővel, vagy keresztelővel. Esküvőkor a papnak rozmaringos "ómát" egy üveg bort és páros számú "likes kalácsot" adtak, hogy az ifjú pár mindig együtt maradjon. /természetesen ez a szokás kiveszőben van/Általában lakodalomkor mindent párosan sütöttek és ajándékoztak ugyancsak azért, hogy együtt maradjanak a házas társak. "Kiszzenvedtük egymást akármilyen ajjal-bajjal is" valott Bernát néni.

3./Az abrosz, t e r i t ő

Általában két szélből varrják össze, középen "egérfogas" vagy "ráhaj-tásosan" öltésekkel.

Anyaguk kb. a múlt század közepe óta nem tisztakendervászon, hanem

2.

feles. Ahol nem pusztították el, ott napjainkban is ezekkel terítnek meg, vagy a rétestésztát, levestésztát ilyenek~~re~~ terítik.

Különösen sok rétest sütöttek az aratás utolsó napján:

"ezt hittuk f o g y a s z t ó-rétesnek, mert ez ujan jó volt, hogy könnyebben elfogyott tőle az aratás."

A tetszetősebb darabok lakodalomkor, családi ünnepeken, vendéglátáskor kerültek az asztalra. Az egy legszebb darabot kizárólag a karácsonyi és husvéti ebédekhez tartották fenn.

4./A lepedő

Két szél sima fehér feles-vászonból összevert darab. /Összevarrása hasonló az abroszéhoz./ Szentbalázson Papéknál találtunk olyan horgolt-csipkés szélű lepedőt, melyeket a nászágyra készítettek, és később csak legkedvesebb vendégeiknek ágyaztak vele. A dísz a lepedőnek csak az ágyból kilógó részén található.

5. /Férfi kapca

Csak talpa készül kenderből és az sem a szál, hanem a kóckenderből. /Zsákot is kenderkócból készítik./ Csak erre a célra felel meg durvasága miatt. A kapca különbenegy fehér gyapjuból horgolt térd alatt végződő harisnya, melynek alapjára egyszerű erősítőöltésekkel kendercérnával varrják a rálpat. A bőrpapucsból az ajtó előtt kibujva ebben köz lekednek a lakásban. "Ezért ollan tiszta o l l i k /némelyik/ kvartél".

6. /A női papucs, a t u t y i.

Kendertalpát hasonlóan anyagból készítik és hasonlóan erősítik fel, mint a kapcáét. A nők mindennapos viselete volt ez, ma már csak otthonkörül, vagy az öregasszonyok hordják. Szintén gyapjuból horgolják a fiatal lányoké pirosra festik, az asszonyok ünnepije fehérén marad, dologbelije pedig kékre lesz festve. Mintás /rózsás/tutyi bár a közeli svábok hordanak, a szentbalázsiak nemtanulták el.

2./A törölköző, a k e n d ő

A kenyérruhával azonos szélességű /táblaszél/, csak valamivel hosszabb/kb.55x 170 cm/ feles vászonból készült darab. /Később tiszta pamut./Hétköznapiak az egyszerűbb, vendégeknek, ünnepen a cifrább volt forgalomba. A törölközők legszebbjét szintén használják a temetkezési szertartásnál akkor, mikor a halottat az udvarra vitték a felszenteléshez, és melléje egy székre behejtve úgy, hogy mindkét végén a him teljesen látszon-terítették, melyre még egy szentelvizet pohár puspáng ágacskával, egy kiskereszt és egy gyertya került. A puspáng ággal az a hozzátartozó locsolta meg a halottat végső bucsuvételenként, akit **á** kántor a bucsuztatóban éppen megnevezett. /A gyertya addig égett, míg a halottat földbe nem tették./

Somogy Ásványi Múzeum
NA-341
Néprajzi osztály

A vászonholmik régi mosása:

A vastag vászondarabokat érthető, hogy igen "megörözték" /megtakarították/, mert mosásuk igen fáradtságos volt.

A szennyest teknőbe, mosószódás vízbe áztatták, azután beszappanozták. /Egy dísznövelés zsiradékából kaposvári becseréléssel egy évi szappan-készletüket fedezték /Lazán,gyűrötten a sajtárba rakják és erre egy ritkán lenvászon lepedőt terítették szűrőnek,melyre fahamut rostáltak. Szabad üstön forralt vízzel leforráztak a hamut. A ruhákon átszivárgó lugot a sajtár alján lecsapották és újra felforralták.Ezt az egész napon át ismétlődő folyamatot együttesen p á r u l á s nak nevezték. Az utolsó lugba egy éjszakán keresztül állt, s reggel lecsapolták. A m e g k e l t /megpuhult,-fehéredett/ ruhát levitték a folyóra,és a keresztbevetett deszkákon tapodták ki- még télen is- a lepedőkből, gaty ákból, ingekből, pöntőkből, esetleg más szifondarabokból a lugot, miközben lapickával patakvizet tereltek rá. Végén marokra fogva csapkodták a deszkához a ruhát. Így, a lugból megtisztítva ketten csavarták a nagy darabokat. "Hőj, a köserves élet vót!" -mondja Ternóci bácsi." Nem vót ám mosógép, meg mindön.Mi férfiak meg melegvizet vittünk a kezüknek, lábuknak, hogy a jeges patakban megne fagyjanak."

A szövés, fonás, mosás nehéz munkái után érthető, hogy a 30-as években örömmel fogadják be a vékonyabb gyári anyagokat s ezek szinte egycsapásra megdöntik a vászon "egyeduralmát". Ezeket sem szőni, sem fonni nem kellett. Mosásuk is sokkal egyszerűbb volt: vagy üstbe főzték, vagy teknőben "szapulták".

Tárgy:Házivászon gyűjtése Szentbalázson /és Zselickisfaludon/.-Somogy megye.

Gyűjtő:Czipri Katalin , a Munkácsy Mihály Általános Gimnázium IV/e.oszt.
tanulója, a helyi Honismereti Szakkör tagja.

A gyűjtés helye:Szentbalázs /és Zselickisfalud/,

és ideje: 1964.december 1-től 1965.március 5-ig.

Adatszolgáltatók:/Szentbalázs/	Ternóci János	70 éves	Földműves
	és felesége	64 "	
	Papp József	70 "	földműves
	és felesége	62 "	

/Zselickisfalud/ Kovács Józsefné és leánya

Denk Györgyné /68, illetve 46 éves/

54 darab fénykép,

6 " színes minta /kézirajz/

18 " fekete szemléltető /kézirajz/

Kerékgyártó Adrienne kérdéskomplexuma volt egyedüli támaszom és segítóm ebben az első "szárnypróbálgatás"-ban.

/Megjelent: A Néprajzi Múzeumok Adattárának Értesítőjében/
Ezuton szeretném kifejezni hálámat azért, hogy lappangó ösztönös népszerűtetemet valamilyen tudatos formába önthettem.-

Ezek után már nem tudok elszakadni a Zselicségtől.

Az 1965-ös nyár folyamán fel akarom gyűjteni a szövés-fonáshoz tárgyi emlékeket, gazdasági eszközöket, melyek szintén olyan gyors pusztulásra vannak ítélve, mint a hozzájuk tapadó szokás és szókincsanyag.